

УДК 902/904 (902.01)

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2021.1\(33\).502](https://doi.org/10.33782/eminak2021.1(33).502)

АТТИЧНА ЧОРНОЛАКОВА КЕРАМІКА З ЕКСПОЗИЦІЇ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ «СТАРОФЛОТСЬКІ КАЗАРМИ»

Ірина Чечуліна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

e-mail: chechulina_iryana@iananu.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3783-6277>

Аттична чорнолакова кераміка завжди привертала увагу дослідників своїми витонченими формами, вишуканим орнаментуванням та якістю покриття. Хоча ця категорія матеріалу належить до парадного столового посуду, знахідки його доволі чисельні. Цей посуд ввозився з Аттики в регіон Північного Причорномор'я протягом століть, і за цей час він став однією з найважливіших категорій імпорту до регіону. Колекція чорнолакового посуду, що експонується у Миколаївському обласному краєзнавчому музеї є репрезентативною, має як популярні, так і унікальні форми. Саме тому аналіз колекції представляє неабиякий інтерес і практичне значення для подальшої роботи з цією категорією посуду.

Ключові слова: аттична чорнолакова кераміка, Ольвія, музейна колекція, Північне Причорномор'я, антична доба, класичний період

Миколаївський краєзнавчий музей «Старофлотські казарми» є місцем зберігання показової багаточисельної колекції античних артефактів різних часів. У тому числі тут зберігаються й експонуються матеріали з розкопок Ольвії та поселень її округи. Це предмети культу, побуту, вироби зі скла, металів і, звісно, кераміка, у тому числі аттичний чорнолаковий посуд.

До дослідженого нами матеріалу належить аттична чорнолакова кераміка, що була знайдена на території Ольвійського полісу в різні роки – від 1920 до 1994 рр. на різних ділянках розкопів, переважно з некрополів і городища.

Нами було опрацьовано вісімнадцять предметів. З них шість – маленькі миски та солонки, один канфар, три скіфоси, одна таріль, одна кружка, аск, чотири киліки різних типів та ойнохоя. Умовно дану вибірку можна розділити за призначенням – на посуд для зберігання та сервірування їжі (миски, солонки, тарілки), посудини для пиття (киліки, канфари та чаша) і зберігання вина (ойнохоя) та спеціальні посудини для олії, до яких відносимо аск.

Найпопулярнішою формою завжди були різноманітні миски. Малі миски та солонки використовували протягом усього класичного періоду. В них зберігали сіль, інші спеції та соуси. Миски маленьких розмірів створювали у різних варіаціях. Ймовірно, маленькі миски мали призначення індивідуального використання, що відрізняє їх від тарілок і великих мисок.

В експозиції музею представлено декілька типів солонок і маленьких мисок. Солонки відрізняються, головним чином, розмірами. Зазвичай діаметр вінець не

більше за 8 см¹. Саме тому іноді буває доволі важко відрізнити миску від солонки. Форма доволі довготривала, має паралелі серед червонофігурних посудин².

Серед експозиції музею два екземпляри солонки відносяться до типу з увігнутими стінками (*concave wall*). Цікаво, що цей тип має два підтипи й обидва представлені у колекції.

Перший тип (рис. 1, 1) – відноситься до солонки більш раннього типу – з пласким дном. Підтип був поширений від пізньої архаїки до 450 р. до н.е. Характерною ознакою типу є плавно увігнуті стінки посудини. Верхній край стінок трохи відігнутий, утворює підокруглі вінця. Придонна частина пласка, стінки трохи відігнуті назовні біля самої придонної частини. Саме така конструкція відрізняє форму від маленьких мисок і солонки інших типів на кільцевому піддоні, що формувався окремо³. Посудина має стандартні розміри для цього типу – діаметр вінець 6,4 см, дінця – 7 см, при висоті у 3,8 см. Солонка має доволі велике вмістище для цієї форми. Чернолакове покриття блискучого насиченого чорного кольору. Зовнішня частина дна не покрита лаком. За аналогіями можемо датувати солонку 525-500 рр. до н.е.⁴

Другий підтип солонки із «заглибленим дном» був поширений у IV ст. до н.е. До нього належить солонка (див. рис. 1, 2), що датується у межах 350-325 рр. до н.е.⁵ Будова тіла аналогічна попередньому екземпляру. Відмінність лише у виконанні дна, що трохи заглиблюється, утворюючи невелику ніжку та більш увігнуті стінки. Розміри трохи менші – діаметр вінець 6,6 см, дна – 6,8 см, висота 3,2 см. Вмістище солонки невелике. Покриття високої якості, блискучого чорного кольору. Сліди використання, або затертості від часу, спостерігаємо лише на вінцях.

Аналогічні солонки є серед матеріалів Ольвії попередніх років, зокрема з території теменосу⁶, центрального кварталу Ольвії⁷, некрополю класичного часу⁸, поселень хори⁹ та серед матеріалів пам'яток Північно-Західного Криму¹⁰, пам'ятників Нижнього Дону¹¹, міст і поселень Боспору¹², зокрема, Пантікапею¹³.

¹ Егорова Т.Е. Чернолаковая керамика IV-II вв. до н.е. с памятников Северо-Западного Крыма. Москва: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2009. С. 38.

² Sparkes B.A., Talcott L. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C. (The Athenian Agora, Vol. 12). Princeton: American School of Classical Studies at Athens, 1970. P. 132-133.

³ Егорова Т.Е. Чернолаковая керамика IV-II вв. до н.е. с памятников Северо-Западного Крыма... С. 38.

⁴ Sparkes B.A., Talcott L. Op. cit. No 921.

⁵ Ibid. No 937.

⁶ Русяева А.С., Назарчук В.И. Аттическая керамика. Древнейший теменос Ольвии Понтийской // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Supplementum. Вып. 2. Симферополь, 2006. С. 462.

⁷ Назарчук В.И. Чернолаковая керамика. Жилые дома Центрального квартала Ольвии // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Вып. 13. Симферополь, Керчь: БФ «Деметра», 2014. С. 339, рис. 7 № 1.

⁸ Козуб Ю.І. Некрополь Ольвії V-IV ст. до н.е. Київ: Наукова думка, 1974. С. 53, рис. 14.

⁹ Данильченко С.А. Чернолаковая аттическая керамика поселения Козырка II // ΣΥΣΤΓΙΑ. Сборник статей памяти Ю.В. Андреева. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. С. 220, табл. 4.

¹⁰ Егорова Т.Е. Чернолаковая керамика IV-II вв. до н.е. с памятников Северо-Западного Крыма... рис. 25, 359-373; Рогов Е.Я., Тункина И.В. Расписная и чернолаковая керамика из некрополя Панское-1 // Археологические вести. 1985. № 5. С. 166, рис. 5; Рогов Е.Я. Некрополь Панское-1 в Северо-Западном Крыму. Симферополь: БФ «Деметра», 2011. С. 198, рис. 69.

¹¹ Брашинский И.Б. Греческий керамический импорт на Нижнем Дону в V-III вв. до н.э. Ленинград: Наука, 1980. С. 225, т. XVII.

¹² Данильченко С.А. Чернолаковая керамика из нимфейского святилища Деметры // Боспорский феномен: Погребальные памятники и святилища. 2002. Ч. 1. С. 121-129. Рис. 1, № 5.

З останньої чверті IV ст. до н.е. починають виготовляти солонки на кільцевому піддоні, що залишаються популярними до середини III ст. до н.е.¹⁴ В експозиції представлено дві майже ідентичні солонки цього типу. Перша (рис. 1, 5) має округлі стінки, що завершуються підокруглими вінцями діаметром 9 см. Солонка стоїть на невеликому кільцевому піддоні, діаметром 6,2 см. Ніжка трохи зігнута до середини, формує валик. Зовнішня сторона дна має ребро, прикрашена двома полями без покриття, посередині – крапка та два тонкі чорні кола. Друга солонка повністю аналогічна за формою до попередньої (рис. 1, 4). Обидві солонки датуються у межах 350-325 рр. до н.е.¹⁵, форма дуже подібна за морфологією до маленьких мисок IV ст. до н.е.

Солонки на кільцевому піддоні неодноразово були знайдені на території Ольвійського полісу¹⁶, як і міст та некрополів античного Причорномор'я¹⁷. Солонки обох типів належать до поширених знахідок серед матеріалів міст усїєї давньогрецької ойкумени¹⁸.

Останню форму нагадує маленька миска з експозиції музею (рис. 1, 6¹⁹), вона датується за аналогічними матеріалами з Афінської Агори у межах 425-400 рр. до н.е. та відноситься до підтипу мисок з тонкими стінками, що й відрізняє форму від солонок²⁰. Діаметр вінця 8,2 см, ніжки – 5,6 см при висоті у 2,2 см. Покриття насиченого чорного кольору. Зовнішня сторона дна прикрашена полями без лаку: три поля без покриття, крапка посередині та три кола чорного кольору. Миска має характерний для того часу штапований орнамент, що складається з центральної розети з шести пальметок, з'єднаних між собою радіальними лініями та центрального кола. Штамп виконано дуже ретельно, кожна волута та пелюстки пальметок чітко виділяються. Лише одна пальметка виконана з помил-

¹³ Егорова Т.В. Предварительный анализ комплекса чернолаковой керамики VI-II вв. до н.э. из раскопок Пантикапея 1945-1992 гг. // Древности Боспора. 2014. Вып. 18. С. 179, рис. 3; Егорова Т.Е. Чернолаковая керамика V-IV вв. до н.э. с прочерченным и штапованным орнаментом из раскопок Пантикапея // С Митридата дует ветер. Боспор и Причерноморье в античности. К 70-летию В.П. Толстикова. Москва, 2015, табл. 30.

¹⁴ Егорова Т.Е. Чернолаковая керамика IV-II вв. до н.э. с памятников Северо-Западного Крыма... С. 38.

¹⁵ Sparkes V.A., Talcott L. Op. cit. No 949.

¹⁶ Назарчук В.И. Чернолаковая керамика... С. 339, рис. 7, № 14, 15.

¹⁷ Стоянов Р.В. Расписная и чернолаковая столовая керамика из некрополя Херсонеса Таврического V-I вв. до н.э. // Боспорские исследования. 2005. Вып. 8. С. 51, рис. 3; Брашинский И.Б. Греческий керамический импорт... С. 225, т. XVII; Грач Н.Л. Некрополь Нимфея. Санкт-Петербург: Наука, 1999. С. 256, табл. 107; Данильченко С.А. Чернолаковая аттическая керамика поселения Козырка II... С. 220, табл.4; Егорова Т.В. Предварительный анализ комплекса... С. 179, рис. 3; Егорова Т.В. Чернолаковая керамика из античных усадеб у Евпаторийского маяка // Вестник Московского университета. Серия 8: История. 2003. № 4. С. 92, рис. 5.

¹⁸ CVA, Rep. Tcheque, 4, 1 – Braunova D., Cadic J., Dufkova M. Pilsen. Prague, 2000. Pl. 29; Kunze-Gotte E., Tancke K., Vierneisel K. Die Nekropole von der Mitte des 6. bis zum Ende des 5. Jahrhunderts. Die Beigaben. Munchen, 2000. Beilage 3; Blonde F. Les ceramiques d'usage quotidien a Thasos au IV siecle avant J.-C. Fascicule 2. Planches. Paris: De Boccard Edition-Diffusion, 2007. P. 49, 57; Венедиктов И. (ред.). Аполония. Разкопките в некропола на Аполония през 1947-1947 г. София: Българска академия на науките, 1962. табл. 117.

¹⁹ Ольвія, розкопки 1926 р., некрополь, могила 5.

²⁰ Sparkes V.A., Talcott L. Op. cit. No 870; Егорова Т.В. Предварительный анализ комплекса... С. 181, рис. 4.

кою – не вистачає частини пелюсток. Інші пальметки вироблені достатньо чітко – кожна має по одинадцять пелюсток, дві волюти та серцевину.

Окремо слід виділити солонку, що належить до так званих «варіацій» 425-400 рр. до н.е.²¹ (рис. 1, 3). Має «зміщені» вінця (діаметром 11,5 см), що одночасно трохи зігнуті всередину та виступають назовні посудини. Ніжка валикоподібна (діаметр 6,3 см), зігнута до середини, придонна частина профільована – від ніжки плавно вигинається до центру, утворюючи потовщення посередині. Висота посудини 3,8 см. Особливістю є складний штамп із чотирьох рядів насічок, десяти з'єднаних між собою пальметок (збережено вісім) і центрального кола, що має шість окремо виконаних ов. Пальметки виконані не дуже охайно, волюти майже не пророблені.

Дуже поширеним типом чорнолакової кераміки були різноманітні тарілки, що використовувались повсякденно. У колекції музею представлено гарний екземпляр тарілки з валиком по краю (rolled rim) 350-325 рр. до н.е.²² (рис. 1, 7)²³. Тарілка доволі великого розміру – 27 см у діаметрі вінець, діаметр кільцевого піддону 15,6 см, висота 4,2 см. Морфологія форми класична для цього типу чорнолакових тарілок – форма пласка, вінця валикоподібні, стінки ніби хвилясті із зовнішньої сторони – мають три «ребра», чітко виділено місце прикріплення кільцевого піддону. Дно із зовнішньої сторони пласке, вигинається лише посередині. Ніжка опукла ззовні, має посередині жолобок.

Таріль має штамп зсередини – п'ять рядів насічок і чотири з'єднані між собою лініями пальметки. Пальметки виконані дуже охайно – лише в однієї пальметки волюта відбита не до кінця, в інших випадках всі пелюстки чітко відокремлені, волюти симетричні, серцевини виділені.

Аналогічні тарілки з валикоподібними вінцями регулярно зустрічалися як на території Ольвії та її хори²⁴, так і в інших античних містах Північного Причорномор'я²⁵.

Скіфоси є однією з поширених форм для пиття з VI по IV ст. до н.е. Цей тип посуду був дуже популярним, вважається найбільш містким; скіфоси зазнали найменшої трансформації протягом часу, тому вважаються доволі консервативними формами.

У колекції представлено три екземпляри скіфосів, що належать до типу «А». Тип А (Аттичний тип) – афінська адаптація коринфського типу скіфосів, що починають виготовлятися ще з середини VI ст. до н.е., проте популярність форми припадає на V ст. до н.е. Відмінність типу у масивних стінках, широкому кільцевому піддоні, товстих сильних ручках. Майже вся форма покрита чорнолаковим покриттям. В якості декору може додаватись червона або біла тонка лінія у місці з'єднання ніжки та стінок²⁶.

²¹ Sparkes B.A., Talcott L. Op. cit. No 956.

²² Sparkes B.A., Talcott L. Op. cit. No 1058; Blonde F. Les ceramique d'usage quotidien a Thasos... P. 61.

²³ Ольвія, розкопки 1920 р., некрополь, могила 131.

²⁴ Handberg S., Peterson J.H. Black-glossed pottery // The Lower City of Olbia (Sector NGS) in the 6th Century BC to the 4th Century A.D. Aarhus, 2010. Pl. 129, Da 394; Назарчук В.И. Чернолаковая керамика... С. 341, рис. 9, № 4; Данильченко С.А. Чернолаковая аттическая... С. 220, табл. 4.

²⁵ Секерская Н.М. Никоний // Древние культуры Северо-Западного Причерноморья, Одесса, 2013. С. 505, рис. 123; Егорова Т.В. Предварительный анализ комплекса... С. 179, рис. 3.

²⁶ Sparkes B.A., Talcott L. Op. cit. P. 85.

Два скіфоси за аналогічним матеріалами датуються біля 525 р. до н.е.²⁷ (рис. 2, 1, 2²⁸). Дані екземпляри демонструють всі характерні ознаки цього типу, вони мають достатньо глибоке вмістище, прямий край, майже відсутні вінця, масивний кільцевий піддон, по дві невеликі симетричні горизонтальні ручки, прикріплені на рівні вінець. Зовнішня сторона дна прикрашена полями без кольору (покрите лише місце з'єднання ніжки з дном). Морфологія форми однакова в обох екземплярах, різниця лише у розмірах та в якості покриття. Перший скіфос має у діаметрі вінець 11 см, кільцевому піддоні – 7 см, при висоті 8,5 см (рис. 2, 1). Покриття неоднорідне, деінде зовсім затерте, з одного боку сіруватого відтінку. По тулову та ручках видні затертості, вірогідно від використання. Другий скіфос (рис. 2, 2) має значно кращий стан збереженості. Покриття глибокого блискучого чорного кольору. Розміри у вінцях 10,5 см, кільцевому піддоні – 6,9 см, висота посудини 9 см. Також спостерігається відмінність в орнаментуванні дна – посередині вільного від покриття простору нанесена крапка та два кола. Місце з'єднання кільцевого піддона зі стінками орнаментовано тонкою білою лінією, нанесеною вірогідно ангобом.

До цього ж типу належить скіфос (рис. 2, 3²⁹), що датується в межах 470-460 рр. до н.е. Скіфос має більші розміри – висоту 12,1 см, діаметри 15,2 і 9,4 см у вінцях і ніжці відповідно. Форма має доволі глибоке вмістище, стінки та дно значно товстіші, ніж у попередніх екземплярах. Зовнішня сторона дна – вільна від лакового покриття, по центру – коло та три радіальні лінії. Окрім того, простежуються майже стерте червоне покриття по дну. Чорнолакове покриття ззовні та зсередини скіфосу високої якості, майже дзеркальне.

Скіфоси аттичного типу неодноразово були знайдені на городищі та некрополі Ольвії³⁰ й інших міст і некрополей Північного Причорномор'я, зокрема Пантікапеї³¹, некрополі Панське-1³², Ніконії³³, поселень Нижнього Дону³⁴.

Проте найбільш поширеною формою для пиття залишаються киліки. Колекція музею має в експозиції чотири екземпляри різних типів. Зокрема, два «скіфосоподібних киліки» (рис. 2, 4, 5)³⁵.

Перша форма (рис. 2, 4) належить до підтипу киліків з масивними стінками, має характерні потовщені «літі» вінця, діаметром 12 см, стійкий кільцевий піддон, діаметром 6,7 см, при загальній висоті 6,7 см; дві петлеподібні ручки підіймаються від середини тулова до рівня трохи вищого за вінця. Килік датується за аналогіями IV ст. до н.е.³⁶, посудина має штамп всередині чаші – це п'ять паль-

²⁷ Ibid. No 336.

²⁸ Ольвія, з розкопок 1930 та 1927 рр.

²⁹ Ольвія, розкопки 1968 р.

³⁰ Назарчук В.И. Чернолаковая керамика... С. 335, рис. 3, № 9; Козуб Ю.И. Некрополь Ольвії... С. 4, рис. 10; Папанова В.А. Чернолаковая керамика из семейно-родового участка некрополя Ольвіи // Старожитності Степового Причорномор'я і Криму. 2000. № 8. С. 203, рис. 2а; Папанова В.А. Некрополь Ольвіи. История исследования, итоги раскопок. Бердянск: Гортипография, 1993. С. 82, рис. 27; Скуднова В.М. Архаический некрополь Ольвіи. Ленинград: Искусство, 1988. С. 83.

³¹ Егорова Т.В. Предварительный анализ комплекса... С. 185, рис. 6.

³² Рогов Е.Я. Некрополь Панское-1... С. 198, рис. 69.

³³ Секерская Н.М. Никоний... С. 505, рис. 123.

³⁴ Брашинский И.Б. Греческий керамический импорт... С. 223, табл. IX.

³⁵ Інв. 2007, А-1106 – Ольвія, розкопки 1920 р., могила 42 (курган); А-1646 – з розкопок Ольвії 1920 р.

³⁶ Аналогія: Sparkes В.А., Talcott L. Op. cit. No 621; Назарчук В.И. Чернолаковая керамика... С. 337,

меток (кожна має по сім пелюсток, дві волоти та трохи витягнуту серединку), з'єднаних між собою, та центральне коло, виконане доволі неохайно. Зовнішня сторона дна має вільний від покриття простір з центральною крапкою та колом, що майже стерті. Простежуються сліди від використання на піддоні та ручках. Чернолакове покриття достатньо високої якості.

Друга форма (рис. 2, 5) представляє інший підтип скіфосоподібних киликів – з тонкими стінками. Форма більш витончена, відноситься до 380 р. до н.е.³⁷ Має стандартні розміри: висота 6,6 см, діаметр вінець – 13 см, кільцевого піддону – 6,6 см. Має дуже тонкі витончені вінця, трохи відігнуті назовні, стінки із внутрішньої сторони мають ребро, характерне для цього типу, кільцевий піддон складнопрофільований, складається з двох валиків різного розміру, широкі петлеподібні ручки доволі високі, підіймаються на 1,5 см над вінцями. Килик прикрашено штампом – це коло з ов, чотири з'єднаних пальметки. Коло з ов оточено концентричними лініями з двох сторін. Штмп нанесено дуже ретельно, орнамент вирізьблено дуже глибоко, що свідчить про силу натискання при нанесенні штампу. Зовнішня сторона дна прикрашена вільним від покриття простором, п'ятьома колами та центральною крапкою.

Форма є доволі популярною та знаходить свої аналогії серед матеріалів як Ольвії та її хори³⁸, так і серед знахідок з античних міст Західного та Північного Причорномор'я³⁹.

Один килик з експозиції (рис. 2, 6⁴⁰) можемо віднести до типу «С» з відігнутими вінцями (type C, concave lip), за аналогіями датується у межах 480-450 рр. до н.е.⁴¹ Форма має неглибоку чашу, що плавно перетікає у товстий стовбур масивної ніжки, яка має стандартний для киликів цього типу валик і жолобок над ним. Характерними є дві масивні горизонтальні ручки, що підіймаються на рівень верхнього краю посудини (догіпсовані), та відігнуті назовні вінця, що формують ребро при переході до стінок. Не покриті чернолаковим покриттям лише місце піддо-

рис. 5, № 15; Егорова Т.В. Предварительный анализ комплекса... С. 187, рис. 7; Рогов Е.Я. Некрополь Панское-1... С. 197, рис. 68; Папанова В.А. Некрополь Ольвии... С. 62, рис. 7; Blonde F. Les ceramique d'usage quotidien a Thasos... P. 13.

³⁷ Аналогія: Sparkes В.А., Talcott L. Op. cit. No 608.

³⁸ Handberg S., Peterson J.H. Black-glossed pottery... Pl. 99; Леви Е.И. Привозная греческая керамика из раскопок Ольвии в 1935, 1936 гг. // Ольвия. Т. 1. Киев: Академия наук УССР, 1940. Табл. XVI; Козуб Ю.І. Передмістя Ольвії... рис. 14; Козуб Ю.І. Некрополь Ольвії... рис. 9; Папанова В.А. Некрополь Ольвии... Рис. 10; Данильченко С.А. Чернолаковая аттическая керамика поселения Козырка II... С. 219; Папанова В.А. Чернолаковая керамика из семейно-родового участка... Рис. 4, 5, 6; Русяева А.С., Назарчук В.И. Аттическая керамика... рис. 190; Назарчук В.И. Чернолаковая керамика... С. 20-24.

³⁹ Самойлова Т.Л. Тира в VI-I вв. до н.е. Киев: Наукова думка, 1988. Рис. 25; Иванов Т. Античная керамика из некрополя Аполлонии // Аполония. Разкопите в некрополя на Аполония през 1947-1949 г. София: Българска академия на науките, 1963. С. 178; Рогов Е.Я. Некрополь Панское-1... С. 155; Бутягин А.М., Чистов Д.Е. Новый комплекс IV в. до н.э. из Мирмекия // Боспорские исследования. 2005. Вып. 8. С. 144-145; Егорова Т.В. Предварительный анализ комплекса... С. 187; Егорова Т.Е. Чернолаковая керамика V-IV вв. до н.э. с прочерченным и штампованным орнаментом... рис. 5; Чистов Д.Е. Итоги работ на участке «Н» (1994-1998) // Материалы Нимфейской экспедиции. 2003. № 1. Рис. 10; Секерская Н.М. Никоний... С. 505, рис. 123; Стоянов Р.В. Расписная и чернолаковая столовая керамика... С. 50, рис. 2; Венедиктов И. (ред.). Аполония. Разкопите в некрополя на Аполония... С. 178.

⁴⁰ Ольвія, розкопки 1982 р., ділянка P-25.

⁴¹ Аналогія: Sparkes В.А., Talcott L. Op. cit. No 413.

ну, на якому стоїть посудина та внутрішня сторона ніжки, посередині якої – крапка. Стовбур ніжки орнаментовано двома прокресленими лініями із зовнішньої сторони. Чернолакове покриття доволі якісне, глибокого чорного кольору. На зовнішній стороні дна розташоване графіто – букви епсилон (E) та мі (M). Подібне графіто має чернолаковий килік на низькій ніжці з Ольвії, що інтерпретується, як скорочення особових імен володаря киліка⁴². Подібні форми неодноразово зустрічалися в Ольвії⁴³ та по всьому Причорномор'ю – Торіку⁴⁴, містах і некрополях Боспору⁴⁵, території сучасної Болгарії⁴⁶.

Наступний екземпляр належить до категорії великих киліків з потовщеними вінцями (inset lip), датується у межах 470-450 рр. до н.е. (рис. 2, 7⁴⁷), має графіто на дні – букву капа (K), що також можемо вважати скороченням особового імені⁴⁸. Характерною ознакою форми, окрім доволі великих розмірів (20,8 см у діаметрі, 11,4 см у ніжці при висоті в 7,2 см), є масивні вінця, що мають виступ зсередини та ззовні, товста масивна ніжка на кільцевому піддоні, низька чаша, дві горизонтальні ручки, що підіймаються трохи вище за рівень вінець. Внутрішня сторона ручок і нижня частина ніжки класично не покрита лаком, як і частинна піддону, на якому стоїть посудина. Зовнішня сторона дна прикрашена центральною крапкою та колом маленького діаметру. Вільне від покриття поле було покрито червоним покриттям, що трохи стерлося з часом. Чернолакове покриття по всій посудині доволі якісне, з дзеркальним блиском, деінде можемо бачити сліди нанесення «лаку» пензликом. По вінцях і ручках бачимо сліди використання. Аналогічні киліки зустрічалися серед знахідок як Ольвії⁴⁹, так й інших міст Північного Причорномор'я – Пантікапею⁵⁰, некрополю Панське-1⁵¹, Аполонії Понтійської⁵².

Канфари є другим за популярністю типом відкритого чернолакового посуду для пиття. Канфар з експозиції музею є класичним представником форм IV ст. до н.е. (рис. 3, 1⁵³). Належить до типу канфарів з формованими (литими) вінцями,

⁴² Русяева А.С. Граффити с именами владельцев сосудов из Ольвии (по данным коллекции из раскопок Л.М. Славина). // Археология і давня історія України. 2010. № 3. С. 90, табл. 3, 16.

⁴³ Леви Е.И. Итоги раскопок ольвийского теменоса и агоры (1951-1960) // Ольвия. Теменос и агора. Москва-Ленинград: Наука, 1964. С. 137, рис. 4; Леви Е.И. Ольвия. Город эпохи Эллинизма. Ленинград: Наука, 1985. С. 68; Папанова В.А. Чернолаковая керамика из семейно-родового участка... С. 199, рис. 1; Папанова В.А. Некрополь Ольвии... С. 81, рис. 26; Скуднова В.М. Архаический некрополь Ольвии... С. 100.

⁴⁴ Онайко Н.А. Архаический Торик. Античный город на северо-востоке Понта. Москва: Наука, 1980. С. 163.

⁴⁵ Сорокина Н.П. Тузлинский некрополь. Москва: Советская Россия, 1957. Табл. 9, 3; Егорова Т.В. Предварительный анализ комплекса... С. 183, рис. 5.

⁴⁶ Боженкова А. Чернофирнисови чаши с висок крак от класическата епоха от България // Югоизточна Европа през античността. София: Българска академия на науките, 2008. С. 119, рис. 1.

⁴⁷ Ольвія, розкопки 1920 р.

⁴⁸ Русяева А.С. Указ.раб. С. 90.

⁴⁹ Назарчук В.И. Чернолаковая керамика... С. 345, рис.134; Козуб Ю.І. Передмістя Ольвії... С. 19, рис. 14; Козуб Ю.І. Некрополь Ольвії... С. 42, рис. 6; Скуднова В.М. Архаический некрополь Ольвии... С. 109.

⁵⁰ Егорова Т.В. Предварительный анализ комплекса... С. 185, рис. 6.

⁵¹ Данильченко С.А. Чернолаковая керамика из нимфейского святилища Деметры... С. 124, рис. 1.

⁵² Венедиктов И. (ред.). Аполония. Разкопите в некропола на Аполония... С. 178.

⁵³ Ольвія, розкопки 1990 р., ділянка АГД.

датується за аналогіями у межах 350-325 рр. до н.е.⁵⁴ Форма має середні розміри, у висоту досягає 8,9 см, діаметри вінець і ніжки 8,8 і 5,2 см відповідно. Ручки займають половину висоти форми, мають виступ у верхній частині, що трохи підіймається за рівень вінець. Чаша розділена на дві частини, пласку та напівсферичної форми. Кільцевий піддон невеликого розміру (діаметр 5,2 см), профільований – складається з трьох основних частин, місце опору посудини не покрите «лаком», має жолобок. Чорнолакове покриття на всій посудині високої якості, блискучого чорного кольору. Канфар декоровано по дну одним рядом насічок і ззовні по ніжці – полем без чорного покриття. Подібні канфари зустрічаються по території всієї грецької ойкумени⁵⁵.

У музейній колекції представлена і така рідка форма, як чорнолакова чаша з ручкою, або кружка (рис. 3, 2⁵⁶). Дана форма за аналогіями⁵⁷ датується 420 р. до н.е., має багато цікавих особливостей. Форма складається з доволі широкої чаші, що має виділену горлову частину, подвійної петлеподібної ручки, округлої у розрізі, що прикріплена на рівні вінець у місці найбільшого діаметру чаші. Вінця трохи відігнуті назовні, ретельно пророблені, дуже тонкі. Розміри стандартні для кружок – висота 6,2 см, діаметри вінець і дна – 8,8 см і 7,8 см. Зовнішня сторона дна майже вільна від покриття, по центру – маленьке коло, що майже стерлося з часом.

Стінки оформлено у вигляді вертикальних канелюр, що, у свою чергу, прикрашені зовнішнім штапованим орнаментом. Канелюри зроблені таким чином, що утворюють самі по собі орнамент, що нагадує форму серця чи плюща, всередині кожної – пальметка, що ніби виростає з гілочки – канелюри. Цікаво, що по цій посудині ми можемо простежити технологічні особливості. Дуже чітко бачимо, що спершу було нанесено верхню частину ліній, що формують канелюри, далі – нижня частина, що трохи перекиває верхній ряд. Ймовірно, що вже після подібної формовки канелюр – всередині кожної було нанесено штампом пальметку. Горло прикрашено охайним рядом з маленьких насічок, що йдуть по колу. Внутрішня сторона дна також не має покриття, проте, ймовірно, це наслідок активного використання посудини. Чорнолакове покриття загалом насиченого чорного кольору, трохи стерте лише по вінцях і по ручці. Подібні кружки з канелюрами, схожих пропорцій, періодично трапляються серед знахідок на території Ольвійського полісу⁵⁸.

⁵⁴ Alexandrescu P. Le ceramique d'epoque archaïque et classique (VII-IV s.) // *Histria*, IV. Bucuresti: Academiei Republici Socialiste Romania, 1978. P. 89; Sparkes B.A., Talcott L. Op. cit. fig. 7: 700; Rotroff S.I. *Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material*. (The Athenian Agora, XXIX). Princeton: The American School of Classical Studies at Athens, 1997. Fig. 6, pl. 4, 38.

⁵⁵ Самойлова Т.Л. Тира... Рис. 25; Белов Г.Д. Отчет о раскопках в Херсонесе за 1935-1936 гг. Севастополь: Крым, 1938. С. 207, 210; Иванов Т. Античная керамика из некрополя Аполлонии... С. 181; Рогов Е.Я., Тункина И.В. Расписная и чернолаковая... С. 170; Рогов Е.Я. Некрополь Панское-1... С. 199; Брашинский И.Б. Греchesкий керамический импорт... С. 224, табл. IX.

⁵⁶ Ольвія, 1994 р, некрополь, передано у музей Суковим А.В.

⁵⁷ Егорова Т.В. Античная чернолаковая керамика из собрания Государственного музея изобразительных искусств имени А.С. Пушкина. Москва: НП-Принт, 2017. Табл. 17, № 89, 90; CVA, Rep.Tcheque, 4, 1... Pl. 23, № 2 (8420); Kunze-Gotte E., Tancke K., Vierneisel K. *Die Nekropole von der Mitte... Tafel 96, № 612, Beelage 2, 394-2, 612-2; CVA, Deutschland, 18, 2 – Bielefeld E., Berlin, 1959. Tafel 81, № 2 (101), № 3 (100); Венедиктов И. (ред.). Аполлония. Разкопите в некрополя на Аполлония... Табл. 81.*

⁵⁸ Козуб Ю.І. Некрополь Ольвії... С. 49, рис. 10; Отчет Императорской археологической комиссии за 1902. Санкт-Петербург, 1904. С. 9.

До рідких експонатів належить глек для пиття вина з трьома зливами – ойнохоя (рис. 3, 4⁵⁹). Посудина має невеликі форми, як для цього типу, до 16,5 см у висоту, діаметр вінець близько 6,4 см, у найширшій частині тулова – 9 см. Особливістю є витягнуте овальне тулово, прикрашене вертикальними паралельними канелюрами, що покриває всю поверхню – від невеликої відігнутої ніжки до горлової частини. Горлова частина ойнохої складається з трьох частин – однієї великої центральної та двох симетричних меншого розміру (діаметром бл. 2,5 см). Окремо вироблені охайні тонкі вінця та місце з'єднання ручки з горлом. Ручка пласка, підтрикутної форми у розрізі, зовнішня сторона дна – без покриття.

Форма належить до IV ст. до н.е., має накладний орнамент по горлу у вигляді ламаної лінії з крапок, що нагадує намисто, нанесений ангобом кольору глини. Загалом, якість чорнолакового покриття дуже висока, стертості спостерігаємо лише між канелюрами та по ручці.

Типологічно близькі ойнохої з канелюрами та розписним накладним орнаментом по горлу, що датуються останньої чвертю IV ст. до н.е. знаходили серед матеріалів Пантікапею⁶⁰, V ст. до н.е. – у Горгінії⁶¹, Істрії⁶², Аполонії Понтійської⁶³.

Унікальним предметом з колекції є фігурний чорнолаковий аск, що можемо інтерпретувати і як гутус (рис. 3, 3⁶⁴), ріжок якого виконано у вигляді рельєфної голови лева. Форма складається із закритої місткої чаші (діаметр дна складає 11 см), з симетричним отвором для наливання олії зверху (діаметром 2,4 см), високої ручки круглої форми з трьома жолобками, підпрямокутну у розрізі. Дно майже повністю пласке, лише по краю трохи відігнута ніжка. Висота 5 см, якщо брати до уваги високу ручку – 7,2 см. Отвір ріжка дуже маленький, для зручного використання. Фігурна частина зроблена дуже професійно – чітко можна побачити очі, ніс, вуха та пащу лева, що відкрита (отвір ріжку), окрім того чітко показано гриву тварини (див. рис. 3, 3).

Подібну морфологію має червонофігурний аск IV ст. до н.е., що походить з Херсонесу, ручка ідентична, ріжок звичайний. Цікаво, що на ньому зображені леви⁶⁵. Дуже схожий рельєфний декор у вигляді голови лева міститься на чорнолаковій ойнохої, що походить з Ольвії⁶⁶ та гутусі з кришкою з некрополю Аполонії Понтійської⁶⁷.

У цілому, слід констатувати, що антична колекція, яка експонується у Миколаївському обласному краєзнавчому музеї, є репрезентативною. Експозиція має як популярні форми, поширені серед знахідок з інших античних міст і поселень, так і унікальні рідкісні експонати, що зустрічаються вкрай рідко й серед пам'яток

⁵⁹ Ольвія, розкопки 1920 р., Е-31. Ойнохоя була майже повністю розбита, частина тулова догіпсована для експонування.

⁶⁰ Егорова Т.В. Античная чернолаковая керамика из собрания... табл. 22, № 101, 102.

⁶¹ Алексеева Е.М. Античный город Горгиппия. Москва, 1997. С. 483, табл. 201.

⁶² Alexandrescu P. Le ceramique d'epoque archaique... Planche 60, 511; Alexandrescu P. La necropole tumulaire (Fouilles 1955-1961) // Histria, II. Bucuresti: Academiei Republici Socialiste Romania, 1966. P. 508, Pl. 76. XXXIV. 1.

⁶³ Венедиктов И. (ред.). Аполония. Разкопите в некропола на Аполония... Табл. 81.

⁶⁴ Ольвія, розкопки 1957 р.

⁶⁵ Белов Г.Д. Керамика конца V-IV вв. из некрополя Херсонеса // Труды государственного Эрмитажа. XVII, 1976. С. 113, рис. 1.

⁶⁶ Наразі зберігається в Археологічному музеї НАН України, інвентарний номер АМ 1102/5197; Леви Е.И. Итоги раскопок ольвийского теменоса и агоры... С. 16.

⁶⁷ Иванов Т. Античная керамика из некрополя Аполлонии... С. 506, табл. 110.

Великої Греції. Наведені форми мають прямі або опосередковані аналогії серед матеріалів Афіньської Агори та знахідок аттичного чорнолакового посуду з інших міст Північного Причорномор'я, що ще раз демонструє активні торгові зносини Ольвії з Афінами. Колекція аттичного посуду хронологічно охоплює період від 525 до 325 рр. до н.е., що зображує основні етапи розвитку аттичної чорнолакової кераміки класичного часу. Проведений детальний аналіз колекції може мати у майбутньому прикладне значення при вивченні інших колекцій як з Ольвії, так і інших міст Північного Причорномор'я. Деталізовані креслення посуду, з уточненням розмірів, характером орнаменталізації, якості чорнолакового покриття, разом з підібраними аналогіями з інших пам'яток і датуваль посуду, робить дану колекцію надійним атрибутивним матеріалом для встановлення хронології та датуваль інших комплексів та античних пам'яток з регіону.

REFERENCES

- Alekseeva, E.M.** (1997). *Antichnyi gorod Gorgippiya* [Antic city of Gorgippia]. Moskva [in Russian].
- Alexandrescu, P.** (1966). La necropole tumulaire (Fouilles 1955-1961). In *Histria, II*. Bucuresti: Academiei Republici Socialiste Romania [in French].
- Alexandrescu, P.** (1978). Le ceramique d'epoque archaique et classique (VII-IV s.) In *Histria, IV*. Bucuresti: Academiei Republici Socialiste Romania [in French].
- Belov, H.D.** (1938). *Otchet o raskopkakh v Khersonese za 1935-1936 gg.* [Report for the excavation in Chersonesos in 1935-1936]. Sevastopol: Krym [in Russian].
- Bielefeld, E.** (1959). *Corpus Vasorum Antiquorum. Deutschland, 18, 2*. Berlin [in German].
- Blonde, F.** (2007). *Les ceramique d'usage quotidien a Thasos au IV siècle avant J.-C.* Fascicule 2. Planches. Paris: De Boccard Edition-Diffusion [in French].
- Bozhkova, A.** (2008). Chernofirnisovi chashchi s visok krak ot klasicheskata epokha ot Blgariya [Black-glazed stemmed cups from the classic period from Bulgaria]. In *Yugoiztochna Evropa prez antychnosti*, (pp. 114-118). Sofia [in Bulgarian].
- Brashinskii, I.B.** (1980). *Grecheskii keramicheskii import na Nizhnem Donu v V-III vv. do n.e.* [Greek pottery import to the Lower Danube in V-III BC]. Leningrad: Nauka [in Russian].
- Braunova, D., Cadic, J. & Dufkova, M.** (2000). *Corpus Vasorum Antiquorum. République Tchèque. Pilsen, Musée de la Bohème de l'Ouest. Pilsen; Prague: Západočeské muzeum v Plzni* [in French].
- Butiagin, A.M., Chistov, D.E.** (2005). Novyi kompleks IV v. do n.e. iz Mirmekiia [New complex of IV BC from Mirmekey]. *Bosporskie issledovaniia*, 8, 131-152 [in Russian].
- Chistov, D.E.** (2003). Itogi rabot na uchastke N (1994-1998) [Results of the work at the plot «N» (1994-1998)]. *Materialy Nimfeiskoi ekspeditsii*, 1, 3-41 [in Russian].
- Danilchenko, S.A.** (2000). Chernolakovaia atticheskaia keramika poseleniia Kozyrka II [Attic Black-glazed pottery from the settlement Kozyrka-II]. In *ΣΥΣΤΙΑ. Sbornik statei pamiatii Yu.V. Andreeva* (pp. 217-222). Sankt-Peterburg: Aleteiia [in Russian].
- Danilchenko, S.A.** (2002). Chernolakovaia keramika iz nimfeiskogo sviatilishcha Demetry [Black-glazed pottery from the Demetra sanctuary in Nimfey]. In *Bosporskii fenomen: Pogrebalnye pamiatniki i sviatilishcha*, 1, pp. 121-129 [in Russian].
- Egorova, T.V.** (2003). Chernolakovaia keramika iz antichnykh usadab u Evpatoriyskogo maiaka [Black-glazed pottery from Antic homestead near Eupatoria's lighthouse]. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, 8, № 4, 81-99 [in Russian].
- Egorova, T.E.** (2009). *Chernolakovaia keramika IV-II vv. do n.e. s pamiatnikov Severo-Zapadnogo Kryma* [Black-glazed Pottery IV-II Centuries BC from the North-Western Crimea]. Moskva [in Russian].
- Egorova, T.E.** (2014). Predvaritelnyi analiz kompleksa chernolakovoi keramiki VI-II vv. do n.e. iz raskopok Pantikapeia. 1945-1992 gg. [Preliminary Analysis of the Complex of Black and White Ceramics from the 6th - 2nd centuries BC from the Excavations of Panticapaeum. 1945-1992]. *Drevnosti Bospora*, 18, 174-195 [in Russian].
- Egorova, T.E.** (2015). Chernolakovaia keramika V-IV vv. do n.e. s procherchennym i shtampovannym ornamentom iz raskopok Pantikapeia [Black-glazed Pottery V-IV Centuries BC With Stamped Ornament from the Excavation of Panticapaeum]. In *S Mitridata duet veter. Bospor i Prichernomorie v antichnosti. K 70-letiiu V.P. Tolstikova*, (pp. 63-68). Moskva [in Russian].
- Egorova, T.V.** (2017). *Antichnaia chernolakovaia keramika iz sobraniia Gosudarstvennogo muzeia izo-*

- brazitelnykh iskusstv imeni A.S. Pushkina* [Antic black-glazed pottery from the collection of The Pushkin State Museum of Fine Arts]. Moskva: NP-Print [in Russian].
- Grach, N.L.** (1999). *Nekropol Nimfeia* [Necropolis of Nimfey]. Sankt-Peterburg: Nauka [in Russian].
- Handberg, S. & Peterson, J.H.** (2010). Black-glossed pottery. In *The Lower City of Olbia (Sector NGS) in the 6th Century BC to the 4th Century A.D.* (pp. 187-196). Aarhus: Aarhus University Press [in English].
- Ivanov, T.** (1963). Antichnaya keramika iz nekropolya Apollonii [Antic pottery from necropolis of Apollonia]. In *Apolonia. Razkopite v nekropola na Apolonia prez 1947-1947 g.* (pp. 65-269). Sofia: Balgarska akademija na naukite [in Bulgarian].
- Knige, U.** (1976). *Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen*. Band IX, Der Südhügel. Berlin [in German].
- Kozub, Yu.I.** (1974). *Nekropol Olvii V-IV st. do n.e.* [Necropolis of Olbia V-IV BC]. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Kozub, Yu.I.** (1979). Peredmistia Olvii [Suburb of Olbia]. *Arkheologia*, 29, 3-34 [in Ukrainian].
- Kunze-Götte, E., Tancke, K. & Vierneisel, K.** (1999). *Die Nekropole von der Mitte des 6. bis zum Ende des 5. Jahrhunderts: die Beigaben, Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen VII.2*. München [in German].
- Levi, E.I.** (1940). Privoznaia grecheskaia keramika iz raskopok Olvii v 1935, 1936 gg. [Greek imported pottery from the excavation of Olbia in 1935, 1936]. In *Olvii*, (Vol. 1, pp. 105-126). Kyiv: Akademiia nauk USSR [in Russian].
- Levi, E.I.** (1964). Itogi raskopok olviiskogo temenosa i agory (1951-1960) [Results of the excavation of temenos and agora (1951-1960)]. In *Olvii. Temenos i agora* (pp. 131-175). Moskva; Leningrad: Nauka [in Russian].
- Levi, E.I.** (1985). Olviya. Horod epokhi Ellinizma [Olbio. Hellenistic city]. Leningrad: Nauka [in Russian].
- Nazarchuk, V.Y.** (2014). Chernolakovaia keramika [Black-glazed pottery]. In *Zhylye doma Tsentralnogo kvartala Olvii. Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, (Vol. 13, pp. 312-356). Simferopol; Kerch [in Russian].
- Onaiko, N.A.** (1980). *Arkhaicheskii Torik. Antichnyi gorod na severo-vostoke Ponta* [Archaic Torik – antic city on the northern east of Pont]. Moskva: Nauka [in Russian].
- Papanova, V.A.** (1993). *Nekropol Olvii. Istoriia issledovaniia, itogi raskopok* [Necropolis of Olbia, research history, results of excavation]. Berdiansk: Gortipografiia [in Russian].
- Papanova, V.A.** (2000). Chernolakovaia keramika iz semeino-rodovogo uchastka nekropolia Olvii [Black-glazed pottery from the family part of necropolis of Olbia]. *Starozhitnosti Stepovogo Prichernomoria i Krymu*, 8, 194-216 [in Russian].
- Rogov, E.Ya.** (2011). *Nekropol Panskoe-1 v Severo-Zapadnom Krymu* [Necropolis of Panske-1 in the Northern-West part of Crimea]. Simferopol: BF «Demetra» [in Russian].
- Rogov, E.Ya., Tunkina, I.V.** (1985). Raspisnaia i chernolakovaia keramika iz nekropolia Panskoe-1 [Painted and black-glazed pottery from the necropolis of Panske-1]. *Arkheologicheskie vesti*, 5, 159-175 [in Russian].
- Rotroff, S.I.** (1997). *Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material*. Series: The Athenian Agora, XXIX. Princeton: The American School of Classical Studies at Athens [in English].
- Rusiaeva, A.S.** (2010). Graffiti s imenami vladeltsey sosudov iz Olvii (po dannym kolleksii iz raskopok L.M. Slavina) [Graffiti with names of the owners of pottery from Olbia]. *Arkheologiya i davnii istoriia Ukrainy*, 3, 83-93 [in Russian].
- Rusiaeva, A.S. & Nazarchuk, V.Y.** (2006). Atticheskaia keramika [Attic Pottery]. In *Drevneishyi temenos Olvii Pontiiskoi. Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii, Supplementum*, 2 (pp. 169-177). Simferopol [in Russian].
- Samoilova, T.L.** (1988). *Tira v VI-I vv. do n.e.* [Tira in VI-I BC]. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Sekerskaia, N.M.** (2013). Nikoniy [Nikoniy]. In *Drevnie kulty Severo-Zapadnogo Prichernomoria*, (pp. 493-523). Odessa [in Russian].
- Skudnova, V.M.** (1988). *Arkhaicheskii nekropol Olvii* [Archaic necropolis of Olbia]. Leningrad: Iskusstvo [in Russian].
- Sorokina, N.P.** (1957). *Tuzlinskii nekropol* [Necropolis of Tuzla]. Moskva: Sovetskaia Rossiia [in Russian].
- Sparkes, B.A. & Talcott, L.** (1970). *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.* Series: The Athenian Agora, Vol. 12, Part 1. Princeton: American School of Classical Studies at Athens [in English].
- Stoianov, R.V.** (2005). Raspisnaia i chernolakovaia stolovaia keramika iz nekropolia Khersonesa Tavricheskogo V-I vv. do n.e. [Painted and black-glazed table pottery from the necropolis of Tauric Chersonesos in V-I BC]. *Bosporskie issledovaniia*, 8, 39-52 [in Russian].

Iryna Chechulina

(Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

e-mail: chechulina_iryana@iananu.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3783-6277>

Attic Black-Glazed Pottery from Exposition of Mykolaiv Regional Museum of Local History 'Staroflotski Kazarmy'

Attic black-glazed pottery always attracts the attention of researchers with its elegant shapes, the exquisite ornamentation, and coating quality. This category of the material belongs to the ceremonial tableware. These finds are quite numerous and could be found not only in ancient settlements but also in the necropoleis of ancient cities, so they should be attributed to the mass material. This pottery was imported from Attica to the Northern Black Sea region for centuries, and during that time it became one of the most important categories of imports to the region.

The exposition of Mykolaiv Regional Museum of Local History has a demonstrative numerous collection of antique materials of different times. The materials from Olbia polis and its outskirts are exhibited here as well. These are cult and everyday life objects, glassware, metal products, and of course – pottery, including Attic black-glazed pottery.

The eighteen items from the exhibition have been analyzed in this paper. These are small bowls and salt cellars, kantharos, three skyphoi, one plate, one mug, askos, four cups of different types, and oinochoe. These forms were found on the territory of Olbia polis in different years – from 1920 to 1994 in various sections of excavations, mostly in the necropoleis of the ancient settlement. The collection of Attic pottery chronologically covers the period from 525 to 325 BCE and shows the main stages of Attic black-glazed pottery of Classical period development.

The Attic collection of black-glazed pottery exhibited in Mykolaiv Regional Museum of Local History is representative. The exposition has both popular forms, common among finds from other ancient cities and settlements, and unique rare exhibits, which are extremely rare even among the items from Great Greece. Mentioned forms have direct or indirect analogies among the materials from the ancient agora of Athens and the finds of Attic black-glazed pottery from other cities of the Northern Black Sea region, and this fact once again confirms the active trade relations of Olbia with Athens.

A detailed analysis of the collection may have practical importance in the future while studying other collections from both Olbia and other cities of the Northern Black Sea region. Detailed drawings of the pottery, specifying the size, type of ornamentation, quality of black-glazed coating, together with selected analogies from other sites and ware dating make this collection a good attributive material for determining the chronology and dating of other complexes and ancient sites in the region.

Keywords: Attic black-glazed pottery, Olbia, museum collection, Northern Black Sea region, ancient times, Classical period

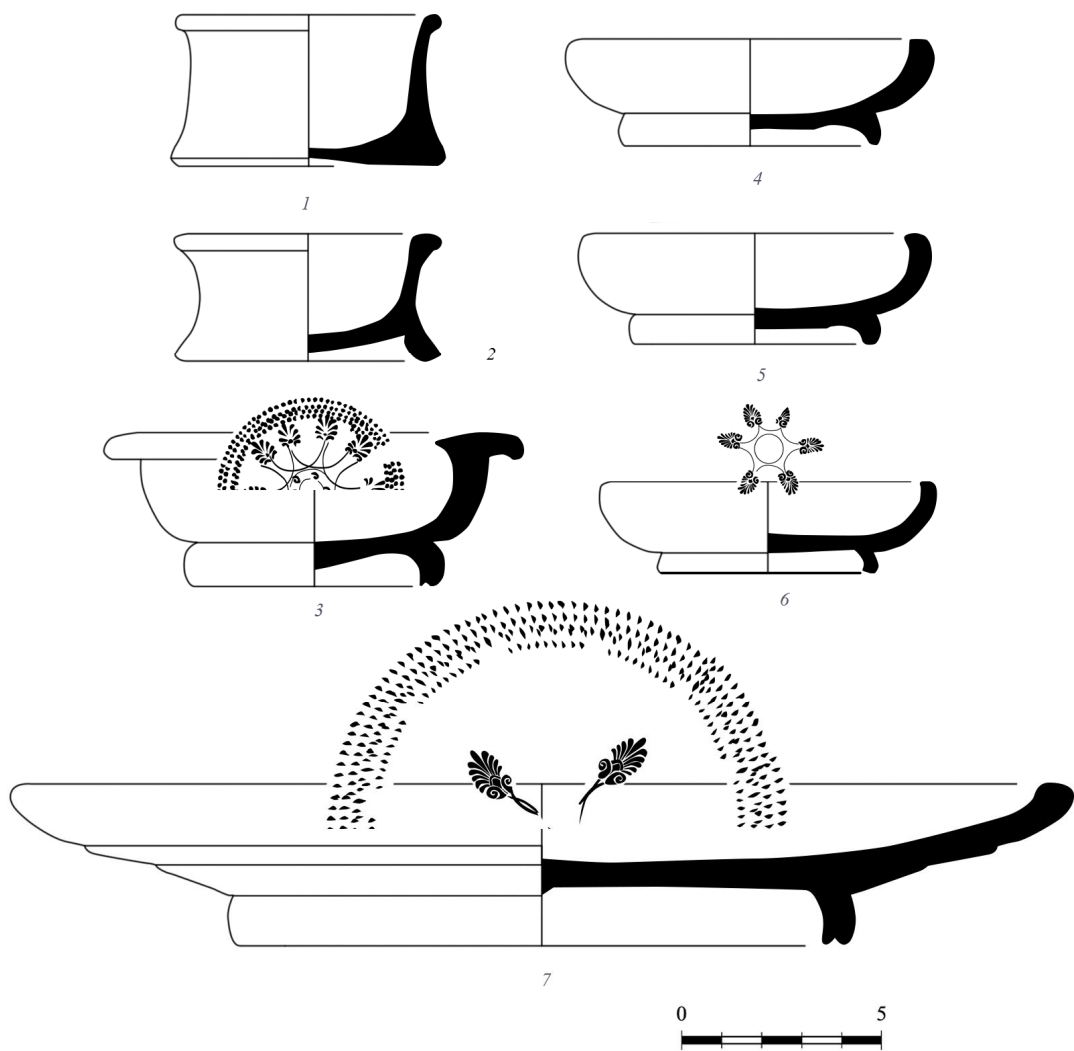

Рис. 1. Чорнолакова кераміка відкритих форм: солонки та маленькі миски 1 – інв. 422, Ст. Б/2-77/536, 2 – А-1093, 3 – інв. 413, 4 – А-1107, 5 – А-1272, таріль 6 – А-2179.

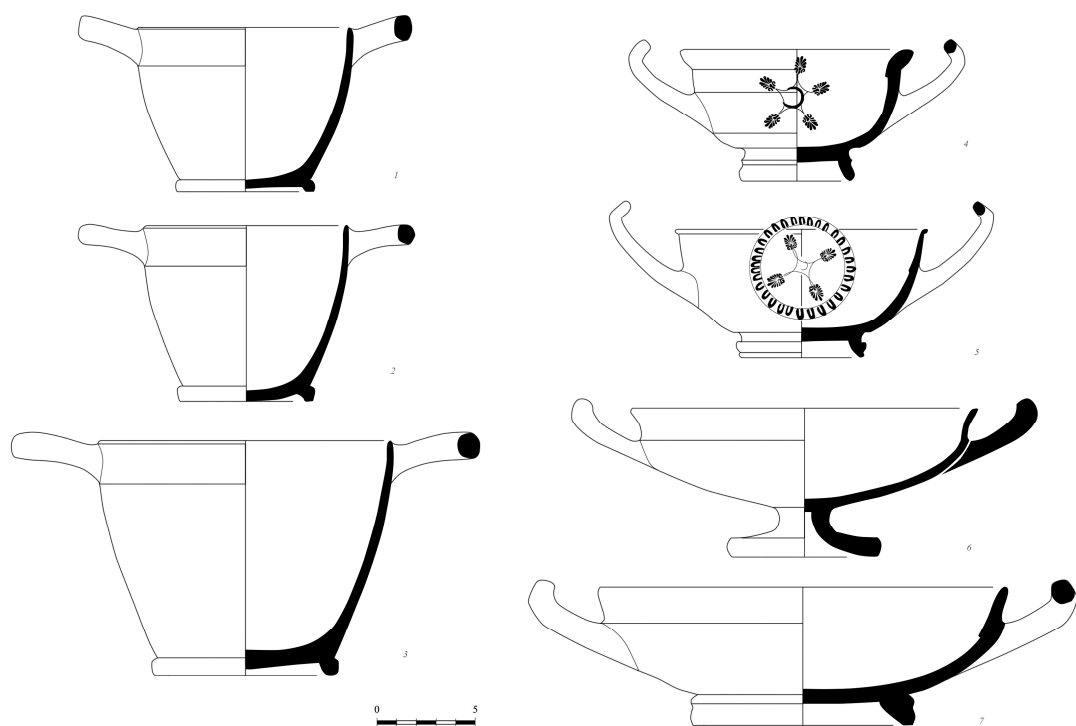

Рис. 2. Чорнолакова кераміка відкритих форм: скіфоси 1 – А-1115, кв. 431, інв. 2045, 2 – А-1288, кв. 4858, інв. 22348, 3 – А-29, кв. 2647, 0-68-4006, киліки 4 – А-1106, інв. 2007, 5 – А-1646, інв. 2012, 6 – інв. 437, 0-82/Р-25/935, 7 – А-1302, кв. 4823, інв. 2023.

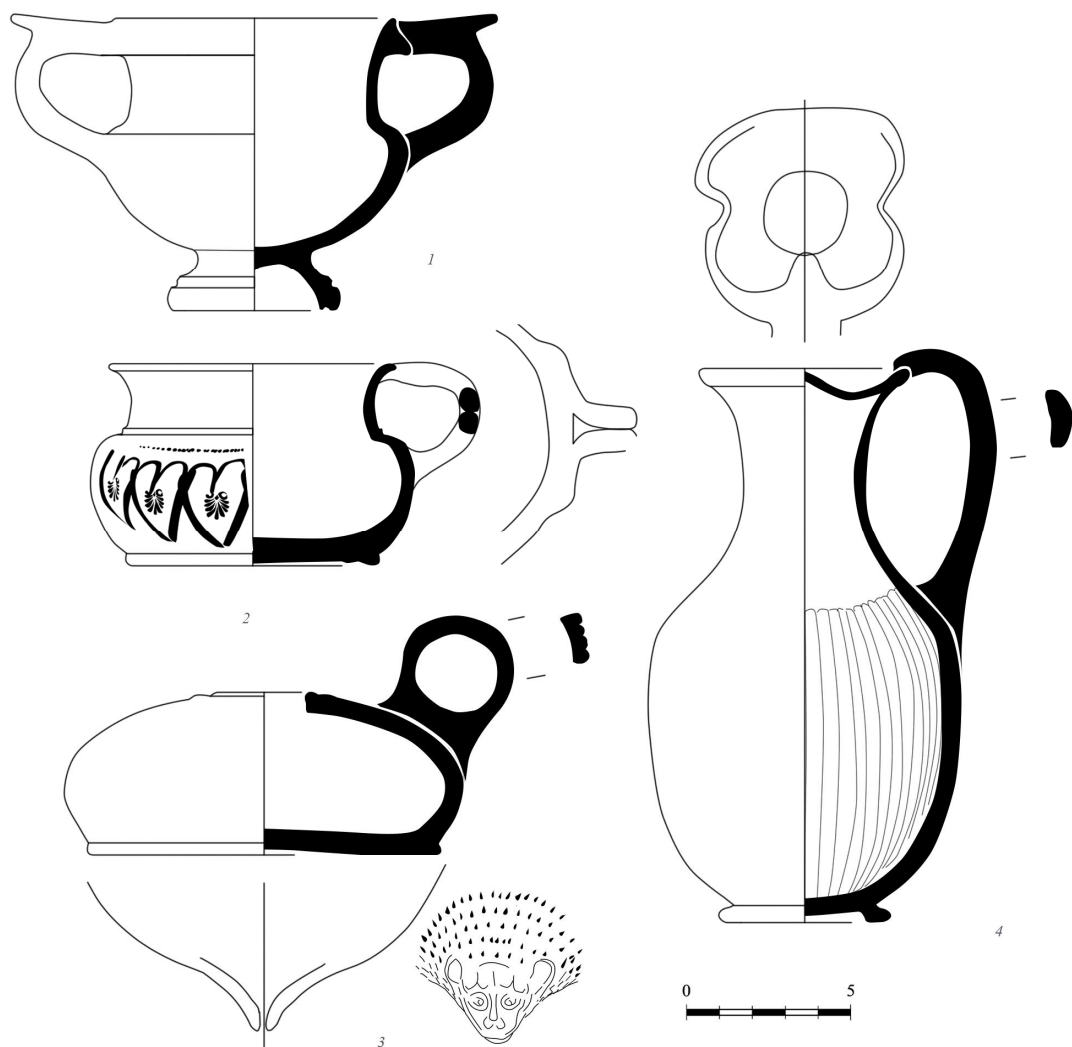

Рис. 3. Чорнолакова кераміка закритих форм: 1 – канфар 0-90/АГД/76, інв. 396, 2 – кружка А-6396, КП46316, 3 – аск інв. 431, 0-57/1683, 4 – ойнохоя А-1653, кв. 5292.